

Zdaj pa še nekaj! Kdor ima zdaj kak dolg plačati v novem dnarji, kterege je naredil še pred vsemi Sveti v starem, mora v novem dnarji na vsakih 100 gold. doplačati še 5 novih gld. Postavimo, kak kramar je štacunarju dolžan 100 gold. v starem dnarji; v novem dnarji stori to 105 gold. Če tedaj štacunar terja 105 gold. v novem dnarji, terja pošteno, kar mu po postavi gré. Če kramar zdaj plača ta svoj stari dolg z 100 gold. v bankovcih, je poplačal svoj dolg popolnoma; če pa hoče ta dolg poplačati z starimi dvajseticami ali desetnicami, mora 3 gold. v novem dnarji doplačati; če ga plača v šestnicah, mora dodati 5 gold., v krajcarjih pa celó 15 gold. novega dnarja, zato, ker 100 gold. starih dvajsetic plača le 97 gold. in 9 krajc. starega dnarja, 100 gold. šestnic od leta 1848 in 1849 le 95 gold. in 14 krajc., 100 gold. starih krajcarjev le 85 gold. in 43 krajc. starega dnarja. Pri tem plačilu nima štacunar nobenega dobička, ker novi dnar, kovan po 45goldinarskem merilu, je toliko loži memo starega, ki je bil skovan po 20 goldinarski meri, ali z drugimi besedami rečeno: po novi pogodbi našega cesarstva z nekterimi nemškimi deželami je kovanje dnarja zdaj tako prenačeno, da se iz 1 colnega funta ali 28 lotov srebra kuje zdaj 45 cesarskih goldinarjev, popred se je kovalo 20 gold. iz 1 koloniške marke ali 16 lotov srebra. To je poglaviti razložek novega in starega dnarja.

V tem novem dnarji se rajta zdaj tudi v vseh ces. kancelijah vse, kar ima kdo plačati ali pa prejeti; po tem bojo davki in vse druge reči prerajtane. Za to se ne sme misliti, če se zdaj kje nekoliko večja šuma tirja, da je davek ali kakoršno koli si bodi plačilo zatega voljo večje; davek je ravno tolik kakor poprej, le novi dnar je nekoliko manj vreden memo starega, kakor smo gori povedali.

Še eno h koncu:

Tu in tam pravijo nekteri, da imajo stare dvajsetice že spet 4 gold. pri 100 nadavka ali ažija. Res je, da se v časnikih bere, da 100 gold. starih dvajsetic stane 104 gold. v novem dnarji, — ali to ni še 4 gold. ažija, ampak s tem namečkom se bližajo dvajsetice le svoji stari vrednosti ali vrednosti bankovcov, katerih 100 gld. plača 105 novih goldinarjev; če stojé tedaj dvajsetice po 104 gold., res presežejo za 2 gold. postavno ceno, vendar jim še zmiraj manjka 1 gold. pri 100, da bi plačale toliko, kolikor plača 100 gold. bankovcov, namreč 105.

Še enkrat vam tedaj rečemo: Berite dobro, kar smo vam tukaj povedali; vse je resnično in tako kakor postava velevala. Kdor drugač govori, se moti ali sam iz nevednosti, ali pa hoče iz dobičkarije druge motiti. Naš namen pa ni noben drug kakor edino le povedati, kar postava terja.

Ker vsak človek ne zna brati, naj mu tisti, kdor zná, to prebere in ga podučí; želeti bi bilo še posebno, da bi si duhovni gospodje in učitelji, kakor koli morejo, prizadjali, razložiti ljudém novo postavo in tako odverniti mnogo preprirov in zmešnjav.

Kdor ta list dobro razume, vé vse, kar je treba vediti. Kdor pa se hoče v prerajtovanju še bolj vaditi, naj si kupi še novo „Veliko pratiko“ — ta mu prav po domače vse prerajtovala na drobno razlaga.

V „Pratiki“ je vse povedano, kako se stari krajcarji in goldinarji prerajtujejo v nove, in novi v stare, in vse je brez pomot. Le nekteri se spodtikujejo nad tisto tablico, ki kaže, koliko stari krajcarji pri zaméni plačajo novih, in pravijo, da je napčna. Al to ni res, ker ta tablica je po tem narejena, da navadno se le, kar je manj kakor šestica, plačuje s kuprenimi krajcarji, zneski čez 5 krajcarjev pa z 1, 2, 3, 4, šestnicami itd., katerim se potem le toliko posamnih krajcarjev doplača, kar

se s šestnicami plačati ne more. Da vidite, da je ta tablica prav, recimo, da kdo hoče 25 starih krajcarjev plačati v novem dnarji, tedaj mu dá 4 šestice, to je, 40 novih krajcarjev, pa še poverh 1 star krajcar, ki veljá 1 kr. in pol novega, to je tedaj skupaj 41 kr. in pol; — ali pa, postavimo, da kdo komu plača 60 kr. starega dnarja, tedaj mu z 10 šestnicami plača 100 novih kr. Če bi se bilo plačilo na ti tablici s samimi kuprenimi krajc. mislilo, se vé, da bi bila rajtenga vsa druga. Ker se pa v navadnem življenji zneski čez 5 kraje. plačujejo s šestnicami, je tedaj ta tablica tudi na to vižo osnovana, in ker smemo misliti, da to vsak sam vé, nismo pri tem šestíc razložno omenili, in to se nam je toliko manj potrebno zdelo, ker smo ravno poprej povedali, da vsak kupreni stari krajcar 1 krajcar in pol novega plača.

Kaj pripomore gnoj k dobremu okusu vertnih sadežev?

Gnoj ne pospešuje samo rasti mnogoverstnih sadežev, temuč tudi stori, da so bolj ali manj dobrega okusa. In ne samo na tem je veliko ležeče, da je pesa lepa, krompir debel itd., temuč tudi na tem, da je dober in prijetnega okusa.

Če nadzemeljske kolerabe z ovčjim gnojem gnojiš, in sirove pokusiš, so dobre, sočne in sladke; če jim pa s svinjskim gnojem gnojiš, bodo zelo slabega okusa. Na nepognojenem zelniku so rade sočnate, sladke in mehke. Če se jim s človeškim gnojem gnoji, so veliko slabše kakor une na ovčjeku. Po konjskem gnoji niso kaj dobre in večidel tudi terde. Na kravjeku so najboljše. Kuhane te kolerabe, kakor se po navadi za prikuho pripravljajo, so mehke, prijetne in brez vsega duha, naj so prirastle na zelniku, ki je bil s človeškim, kravjim ali pa konjskim gnojem pognojen; na svinjskem gnoji pa ostanejo vedno zoperne, delaj ž njimi, kar koli hočeš; ravno tako puste ostanejo tudi, če se jim je z ovčjekom gnojilo. — Kavra ali podzemeljska koleraba je najslabejša, če se ji s svinjskim gnojem gnoji, ravno tako je tudi korenje, če je pridelano bilo na zemlji, s svinjskim gnojem pognojeno.

Luk ali por je prav mehak in dober, prav prijetnega in dobrega okusa, če je bil na človeškem ali konjskem gnoji pridelan; na kravjeku je pust in grenak; če se mu pa z ovčjim gnojem gnoji, smerdi po gnoji; po svinjskem gnoji je grenak, oster in prav neprijetnega okusa.

Zimska in poletna redkev ste najboljše, ako se jima je s kravjekom in človečjekom gnojilo, na svinjskem gnoji že ni tako dobra, na ovčjeku je še slabše, na konjskem gnoji pa najslabša in na tem je tudi zopernega duha.

Čebula na konjskem gnoji pridelana je od začetka sladka, potem rezna in prav močno diši; na ovčjem gnoji ni tako sladka, toda je prav dobrega okusa; če je bila pa njiva s kravjekom gnojena, je čebula od začetka sladka, pozneje pa bolj ostra in ni brez zopernega okusa; na svinjskem gnoji je sladka, sočnata in prav prijetnega slaja, na človeškem gnoji je ravno taka kakor na kravjeku.

Repa na svinjskem gnoji pridelana je mehka in dobra, na človeškem je še mečja in nekoliko rezneja, pa najdebelejša; na kravjeku je tudi mehka pa rezna; na konjskem gnoji je mehka in sočnata, pa ni tako rezna; kar se je na ovčjeku pridelala, je tudi mehka in sočnata, toda najmanj okusna je.

Rudeča pesa je najsladkejša in najprijetnejša na ovčjeku, tudi na konjskem in svinjskem gnoji je dobra, na kravjeku pa ne; grenkljata in zoperna je na človečjeku.

Če peteršilj na konjskem gnoji priraste, je brez vsega duha, rahel in mehak, na kravjeku je prav dobrega in dišečega okusa; ako se pa na svinjskem gnoji pridela, je terd, nesočen in po gnoji smerdi, ravno tako tudi na ovčjeku diši; če se pa je bil s človeškim gnojem gnojil, nima nobenega duha in je kaj zopern.

Zelena na svinjskim gnoji dobro diši, pa je bolj pusta, ravno taka je tudi na kravjeku, le nekoliko slabjega okusa je; če se pa na človeški gnoj seje, ostane vedno nizka, pusta in ni dobra; kdor ji pa s konjskim gnojem gnoji, mu velika zraste, je sočnata in prav dobrega okusa.

Zelje je na človečjeku najreznejše, manj pa na svinjskem gnoji, na kravjeku ima manj soka, kakor na človeškem in ovčjem gnoji; na konjskem gnoji prirastlo zelje je pa še pusteje. Napol kuhano zelje, ki je na s konjskim gnojem, kravjekom ali pa ovčjekom pognojeni njivi pridelano, prav dobro diši, uno pa, ki je na svinjskem ali človeškem gnoji pridelano bilo, je sila zoperno.

Špargelj na ovčjem gnoji najprej zraste; za tem pride tisti, ki je bil s kravjim in konjskim gnojem pognojen, najpozneje jame špargelj na tistih gredah gnati, ki so s svinjskim gnojem gnojene. Najdebelji špargelj zraste tam, kjer mu je s kravjekom pognojeno, najmečji pa, kjer mu z ovčjekom gnojé. Na svinjskem gnoji raste najslabiji špargelj.

Tudi terti s smerdljivim gnojem gnojiti, to je, iz sekretov ali iz smerdljivih gnojnic, ni varno, ker se tudi vino rado smerdljivega duha navzame. Najboljši gnoj terti je trohljenik, ki nima posebnega duha, na pr. volna, rožnina in špodium itd., po katerem vino dober duh dobi. Najbolje tekne terti, če se ji z lastnim listjem in tersjem gnojí, v katerem je dovel lugaste soli.

J. G. Meyer's „Bodenkunde u. Düngerlehre.“

O staroslovenskem denaru ADNAMAT.

Spisal Davorin Terstenjak.

(Konec.)

Al kako se razjasnuje oblika mat, adna mat za adna met, adna mjet, ali pa adna meit?

Visokoučeni Bopp („Vergl. Gram. I. B. I. Hälfte, str. 140“) piše o glasniku **ṭ**, je, sledeče: „Dem sansk. Diphthong *ē* aus *ai* entspricht in vergleichbaren Formen in der Regel **ṭ**, je. Man vergleiche z. B. **ṭṭmā**, vjemi, ich weiss, mit sanskrit. *védmi*, **ṭṭha**, pjena, Schaum, mit *pēna-s*“ itd. „Die wichtigsten Stellen in der Grammatik mit **ṭ**, je für sansk. *ē*, *é*, sind: der Locativ Sing. der Stämme auf *o* = sansk. *a*, z. B. **ṭobṭ**, novje in novo, für sansk. *nāvê*, mansje = sansk. *mānsê*; der Dual und Plural des Imperativs, z. B. *živjete*, lebet = sansk. *givêta*, ihr möget leben. Das in dem **ṭ**, je, der Aussprache nach enthaltene *j* fasse ich jetzt als einen den slawischen Vocalen sehr beliebten Vorschlag.“ — „Der Grundlaut des **ṭ**, je, nämlich das *e* muss ursprünglich lang gewesen sein und ich betrachte dieses *e* ebenso wie das lateinische und altdeutsche *e*, als eine vom Sanscrit unabhängig eingetretene Zusammenziehung von *a* und *i*“ itd.

Dalje na strani 141: „Sowie das lateinische *ē* nicht bloss von diphthongischer Herkunft, sondern auch gelegentlich wie das griechische *η* die Entartung eines ursprünglichen *ā* ist, so auch das slawische **ṭ**, je, und lith. *ē*“ itd.

Glasnik **ṭ**, je, cerkvenoslovenščine, kateri se sadaj kot *e* glasi v slovenščini; na primer: beli, cerkvenoslov. *bjeli*, se je tedaj izvirno glasil kot *a*, toraj met, mjet izvirno mat, in res ga še najdemo v prvotni čistosti v besedi matika, die Haue, iz korenike mat — mjet — met scindere, caedere itd.

Adna mat toraj = Jedna mjet = Eine Mark, una nota, unum signum, eine Münze.

Če pa vse te razlage ne obstojijo pred znanstveno kritiko, bode vendar obstala sledeča: Poznamovanja: Mat, Mata, Matier, Matopan, poznajo tudi drugi sorodni evropski narodi v pomenu denar, penezi, novci.

O „Mat“ piše Adelung: „Die Matte, eine ehemalige spanische Silbermünze, welche viereckig ist, und nach heutigem Gelde etwa ein Thaler und 3 Groschen gilt.“

Dalje: „Matapanus“ war ehemals auch eine Art venetianischer Münzen.¹⁾

Na drugem mestu: „Der Mattier, eine im Braunschweigischen übliche Scheidemünze, welche vier Pfennige oder einen halben Mariengroschen gilt.“

Znamenito je, kar Adelung še dalje piše:

„In Steiermark und in einigen anderen oberdeutschen Provinzen war Medel, Metel ehemals eine sehr geringe Scheidemünze, welche noch weniger als einen Thaler galt.“

„Im mittleren Latein ist Mettalia ein halber Pfennig.“

Sadaj razumem še le, kaj pomenjuje prislovica moje rajne matere o ubogem človeku: „Ima več smeti kakor meti“; — in pa: „nima metk, pa ni pet'k.“

Ako je ta beseda nemška, so si jo tedaj norenski Slovenci od Nemcov izposodili, kakor: penez, cent od Gotov, denar od Latincov; saj so stari Norenci v lepi prijaznosti z Nemci živeli, ker — kakor Cezar terdi — si je norenski kralj Vocio vzel hčer svevskega kralja Ariovista za ženo.

Pri vsem tem pa vendar še ostane prvi del besede: „adna“ slovenska, in Adna mat toraj pomenjuje: Eine Mat.

Al utegnili je tudi vzajemno blago biti Nemcov in Slovincov, kakor več takošnih besed.

Čudno je res, da je ne pozna samo nemški, temoč tudi slovenski Štirčan.

Denar Adna mat tudi ni večji kakor so gori popisani denari.

Matira še poznajo v Braunschweigu, kjer so nekdanj (v Lunanskem, Lüneburžkem) tudi Slovani živeli.

Utegnili so ta denar poznati tudi severni Slovenci, in od njih so ga morebiti prejeli Nemci, kateri so ga pozneje v Hispanijo prinesli.

Tukaj še samo omenjam, da bi dobro bilo, tako imenovana „numismata barbara“, ktere se po naših deželah najdejo, pazljiviše pobirati, kakor dosadaj. Lani je Italijan, dr. Volpi na Koroškem dobil, kakor sem sam od njega čul in tudi s svojimi očmi vidil, poln lonček denarov z napisi Adnamat, pa sam Bog vé, kam jih je odnesel. Tudi autografe in druge lično pisane misale so mu prodali koroški duhovniki in „ferboltarji“ za nekoliko dvajset, da moramo zdaj v Firence ali pa v Rim potovati, ako hočemo kaj iz njih posneti. Drugi pošiljajo vse v Beč, in ubog slovenski pisatelj naj za stotino goldinarjev pride do njih; v Gradcu, Ljubljani in Celovcu menda ni prostora za takošne reči! Veliko množico starih denarov kupujejo židovi in tergovci. Tako so mi gospod kaplan Martin Kragelj v Tinjah na Pohorji letos povedali, da je kmet Jesenik iz Planine na Pohorji našel lonček srebrnih denarov, ktere je kupil bistrski tergovec gosp. Štigger. En tak denar sem še vidil; na predni strani je san (pozor, zmaj, drak) veliko čislana zver v basnoslovji starih Slovincov, na drugi je podobšina že zgledana, in ni več poznati. Tudi staroterški gosp. kaplan Gašper Kankel so mi letos dali več takošnih „num. barb.“, ktere so našli v razvalinah stare Terpe. Eden ima ovno glavo. Bodem o

¹⁾ „Grammat. krit. Wörterbuch.“ Wien 1808. III. Theil, S. 111. Adelung v omenjenem delu str. 114.